

Mâturîdî Âlimlere Göre İlhamın Bilgi Kaynağı Olması Sorunu*

Ahmet AK**

Özet: Hanefî-Mâturîdî âlimlere göre ilham, nazar ve istidlale başvurmadan kalbe gelen bilgidir. Bu bilgi Allah'ın rahmetinden lütfünden olduğu gibi şeytanın vesvesesi ve nefsin hevâsından kaynaklanabilir. Nitekim Şems Suresi 8. ayette insana gelen ilhamın "fücûr" da takva da olabileceği açıkça beyan edilmektedir. Bu sebeple ilham yolu ile elde edilen bilgi doğru da olabilir, yanlış ta olabilir. Ayrıca kalbe gelen bilginin rahmânî mi şeytânî mi olduğunu kesin olarak bilmek de mümkün değildir. Bundan dolayı Mâturîdî âlimlere göre ilham, zan ifade eder ve bilgi elde etmenin yollarından kabul edilmez. İmam Mâturîdî, Ebû'l-Yûsr Pezdevî, Ebu'l-Muîn Neseî, Ömer Neseî ve Alauddin Semerkandi gibi Hanefî âlimler ise naklin yanı sıra akla, istidlâl ve ilme büyük önem vererek, ilhamı kesinlikle bilgiye ulaşmanın yolu kabul etmemişlerdir. Ayrıca ilhamın kötüye kullanılmasına engel olmaya çalışmışlar ve Müslümanları bu konuda uyarılmışlardır. Nitekim başta İmam Mâturîdî olmak üzere bütün Hanefî-Mâturîdî âlimler, ilim elde etmenin yollarını Havassı hamse, Doğru Haber ve akıl ile istidlâl olarak kabul etmişlerdir. İlhamı ise bilgiye ulaşma yolları arasında saymamışlardır. Mâturîdîliğin görüşlerini özetleyen Ömer Neseî de *Akâidü'n-Neseîyye* adlı eserinde açıkça "İlham, bilgi elde etmenin yollarından değildir" demektedir. Bu makalede, İmam el-Mâturîdî'den başlayarak Hanefî-Mâturîdî âlimlerin ilham hakkındaki görüşleri tarihi sıraya göre ortaya konulup, analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İmam Mâturîdî, Ömer en-Neseî, ilham, *Akâidü'n-Neseîyye* ve bilgi.

Abstract: (The Problem Of Ilham's Being The Source Of Knowledge According To Maturidi Scholars) Inspiration (ilham) is the knowledge that comes to the heart without referring to reason or deduction. This knowledge may be granted by Allah or originated from Satan's delusion or personal desire. Thus it is stated in 8th verse of Surat Shams that the inspiration may either be "immorality" or "piety." The knowledge acquired through inspiration may either be true or false. Furthermore, it is not possible to know whether the knowledge inspired to the heart is divine or devilish. Therefore, inspiration is not accepted by Maturidi scholars as the source of knowledge as it expresses supposition. Some Maturidi scholars such as Imam Maturidi, Abu'l-Yusr al-Pazdavi, Abu'l-Muin an-Nasafi, Omar an-

* Bu makale, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nce 16-18 Nisan 2015 tarihinde Kazakistan-Türkistan'da düzenlenen Uluslararası Maturidilik (Dünü, Bugünü ve Geleceği) Sempozyumu'nda sunulan "Mâturîdî Âlimlere Göre İlhamın Bilgi Kaynaklığı Problemi" adlı tebliğin gözden geçirilip, geliştirilmiş halidir.

** Doç.Dr., KSÜ İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, aak@ksu.edu.tr

Nasafi, and Alauddin as-Samarkandi paid importance to intellect besides holy texts, and they did not regard inspiration as the safe way of acquiring true knowledge. They tried to avoid its misuse and warned the Muslims in this respect. Thus all Maturidi scholars and especially Imam Maturidi accepted three ways of acquiring true knowledge: the five senses, revelation, and deduction/reasoning. They do not respect inspiration as a safe way of getting knowledge. Omar an-Nasafi, who epitomized Maturidi's views, wrote in his "*al-Akaid an-Nasafiyye*" that "Inspiration is not a way of acquiring true knowledge." In this paper, the views of all Maturidi scholars beginning from Imam Maturidi about inspiration will be analyzed chronologically.

Key Words: Imam Maturidi, Omar an-Nasafi, inspiration, *al-Akaid an-Nasafiyye* and knowledge.

Giriş

İlham, sözlükte içmek, birden yutmak anlamındaki "lehm" kökünden türemiş ve "yutturmak" demektir. Terim olarak Allah'ın, doğrudan veya bir melek aracılığıyla iyi bilgileri insanın kalbine ulaştırmasıdır veya feyiz yoluyla insanın kalbine ulaştırılan bilgidir şeklinde tanımlanabilir.¹ Diğer bir ifadeyle ilham genel olarak nazar ve istidlâle başvurmada kalbe gelen bilgidir. Ancak kalbe gelen bu bilgi Allah'ın rahmet velütfünden olduğu gibi şeytanın vesvesesi ve nefsin hevâsından da kaynaklanabilir. Nitekim Şems Suresi 8. ayette insanın kalbine "fücûr"un da takvânın da ilham edildiği beyan edilmektedir. Ayrıca Nas suresin 4. 5. ve 6. ayetlerinde şeytanın insanoğlunun kalbine vesvese vereceği de haber verilmektedir. Bu sebeple kalbe gelen bilginin Allah'tan mı yoksa şeytanın verdiği vesveseden mi kaynaklandığını kesin olarak bilmek mümkün değildir. Bununla birlikte insanoğlu kalbine gelen bilginin genelde şeytandan geldiğine değil, Allah'tan geldiğine inanır ve onun iyi şey olduğunu düşünür. Diğer bir ifade ile kalbine bir şey gelen çoğu Müslüman, kendisine şeytanın vesvese verdiğini değil, Allah'tan ilham geldiğini düşünebilir.

Ebû Mansûr el-Mâturîdî (333/944) ve Alauddin es-Samerkandî (539/1144) gibi bazı Hanefî-Maturidî âlimler, ilham ile sadece kalbe gelen iyi ve güzel bilgileri kastetmişlerdir. Fakat dönem dönem birçok insan kalbe gelen ilham ile vesveseyi karıştırmakla kalmamış, hatta onu kötüye de kullanmıştır. Böylece "*Galat-ı meşhur, lûgat-ı fasihten evlâdır*" sözünde ifade edildiği gibi kalbe gelen her şey, yanlış olsa dahi- yaygın olarak ilham diye isimlendirilmiştir. Bütün bunlardan dolayı birçok Mâturîdî âlim, kalbe gelen her bilgi için ilham kelimesini kullanmak zorunda kalmıştır. Öte yandan zamanla bana ilham geldi diye müslümanları aldatmaya çalışan kimseler ortaya çıkmış ve Müslümanların birlik ve beraberliğini bozmak istemişlerdir. Bunun üzerine Ebu'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî (421-493/1030-1099) ve Ömer en-Nesefî (537/1142) gibi Hanefî-Maturidî

¹ Yavuz, Yusuf Şevki, "İlham", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/98.

âlimler, ileride açıklanacağı şekliyle Müslümanları bu konuda uyarılmışlar ve ilhamın kötüye kullanılmasına engel olmaya çalışmışlardır.

İlham ile ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Fakat bunların hepsi de sınırlı ve Mâturîdî âlimlerin hepsini kapsayacak düzeyde değildir. Mesela bunlardan birisi Ahmet İshak Demir'in *Mütekaddimin Devri Kelâmcılarına Göre Bilgi Kaynağı Olarak Keşif ve İlham* adlı yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.² Ancak bu çalışmada konusu gereği sadece birkaç Mâturîdî âlimin ilham konusundaki görüşleri ele alınmıştır.³

İlk Mâturîdî âlimlerden Ebu Seleme (IV/X. asrın ortaları)'nin *Cümelü Usûli'd-Din*⁴ ve İbni Yahya (IV/X. asrın sonları)'nın *Şerhu Cümel-i Usûli'd-Din*⁵ adlı eserlerinde ilham hakkında bir kayda rastlanmamaktadır. Daha sonraki Hanefî-Maturidî âlimlere gelince, Ali b. Osman el-Ûşî *el-Emâlî*⁶ adlı eserinde, Ali el-Kârî'nin *Şerhu'l-Emâlî*⁷'sinde ilham ile ilgili hiçbir açıklamaya rastlanmaz. Bu durum, ilham konusunun detay olarak kabul edilmesinden veya gündemde olmasından kaynaklanmış olabilir. Bununla birlikte başta İmam Mâturîdî olmak üzere Ebu'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî, Ebu'l-Muîn en-Nesefî, Ömer en-Nesefî ve Alaüddin es-Semerkindî gibi Hanefî-Mâturîdî âlimlerin eserlerinde ise ilhamın bilgi kaynağı olması hususunda değişik görüşlere yer verilmiştir.

Bu makalede İmam el-Mâturîdî'den başlayarak Hanefî-Maturidî âlimlerin ilham hakkındaki görüşlerini tarihi sıraya göre ortaya koyup analiz etmeye çalışacağız.

² Ahmet İshak Demir, *Mütekaddimin Devri Kelâmcılarına Göre Bilgi Kaynağı Olarak Keşif ve İlham*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

³ Demir, *Mütekaddimin Devri Kelâmcılarına Göre Bilgi Kaynağı Olarak Keşif ve İlham*, ss. 71-75.

⁴ es-Semerkindî, Ebû Seleme Muhammed b. Muhammed (IV/X. asrın ortaları), *Cümelü Usûli'd-Din*, thk. Ahmet Saim Kılavuz, İstanbul 1989, s. 8-9; krş., es-Semerkindî, Ebû Seleme Muhammed b. Muhammed (IV/X. asrın ortaları), *Cümelü Usûli'd-Din Tercümesi*, ter. Ahmet Saim Kılavuz, İstanbul 1989, s. 33-34.

⁵ İbn Zekerîya Yahya b. İshâk, (IV/X. asrın sonları), *Şerhu Cümel-i Usûli'd-Din li Ebî Seleme es-Semerkindî*, Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa Bölümü, Nu:1648/II. v. 19a-21b.

⁶ Ali b. Osman el-Ûşî, *el-Emâlî*, (*Mecmûatü'l-Mütûn ve Şerhu'l-Emâlî* içerisinde), Fazilet Neşriyat, İstanbul trz.,ss. 46-48.

⁷ Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Emâlî*, (*Mecmûatü'l-Mütûn ve Şerhu'l-Emâlî* içerisinde), Fazilet Neşriyat, İstanbul trz.,ss. 1 - 46.

1. Ebû Mansûr el-Mâturîdî (333/944)'ye Göre İlham

İmam el-Mâturîdî'ye göre ilham, bir zorluk ve çaba sarf etmeksizin süratle kalbe gelen bilgidir. Ona göre kalbe gelen bu bilgi Allah'tan da, şeytandan da gelebilir. Ancak Allah'tan gelen bilgi sadece hayırdır yani doğru bilgidir.⁸ O, bu görüşünü "Hani bir de, "Bana ve Peygamberlerime iman edin" diye havarilere ilham etmişim"⁹ ayetinin yorumunda yapmaktadır. Ona göre Maide Suresi 111. ayette geçen "Havarilere vahyettim" ifadesini, "Havarilere ilham ettim" şeklinde de anlamak mümkündür.¹⁰

el-Mâturîdî'ye göre ilhamın başka birçok anlamı da vardır. Onlardan bazıları şunlardır:

- İlham, Allah'ın kötülüğü ve takvayı beyan etmesi ve bildirmesidir.¹¹
- İlham, doğru dürüst çalışana Allah'ın yol göstermesi, yardım etmesi demektir.¹²
- Allah'ın kulluk görevini ifa eden Müslümanların kalbine takvâyı açıklaması, bildirmesi ve isyan ile ibadet arasındaki farkı beyan edip, idrak ettirmesidir.¹³
- İlham, Allah'ın melekleri aracılığıyla insanın kalbine hayrı süratle ulaştırması anlamına da gelir. İmam el-Mâturîdî, "Hani Rabbin meleklerle, "Ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin.diye vahyedi-yordu"¹⁴ ayetinin yorumunda Allah'tan başkasının da insanın kalbine bilgi vereceğinin delili olarak kaydetmektedir. Aynı zamanda melekler de tıpkı Allah gibi inananların kalbine sadece hayırlı, faydalı olan şeyleri bildirir. Şeytanlar ise sadece kalbe vesvese verirler.¹⁵

İmam Mâturîdî'ye göre "aslında bir şeyin iyi ya da kötü oluşu ilk bakışta akıllarla genel olarak / "cümleten" bilinir. Ancak akıllar, her şeyin güzelliğini,

⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, Thk.: Bekir Topaloğlu-Ahmet Vanlıoğlu, 1. Baskı, Mizan Yayınevi, İstanbul 2005, IV/372.

⁹ 5. Mâide, 111.

¹⁰ el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, IV/372; Benzer ifadeler için bkz., el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VI/182.

¹¹ el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/221.

¹² el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/222.

¹³ el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/221-223; I/21.

¹⁴ 8. Enfâl, 12.

¹⁵ el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VI/182.

her çirkinin çirkinliğini işaretle bilemez. Bunlar ancak ya Peygamberlerin haber vermesi ile ya da aklın delillere dayalı fikir yürütmesi ile bilinir. Sen görmez misin ki nefsin tabiatında lezzetli ve faydalı olan şeylere meyil etmek; kerih ve acı veren şeylerden nefret etmek vardır. Fakat nefis, her faydalının faydasını her zararlının zararını işaretle bilemez. Ancak tadarak, deneyerek bilir. Aynı şekilde göz, renkleri idrak eder ama onun güzel veya çirkin olduğunu ancak akılla anlayabilir. Çünkü aklın tabiatına çirkinliklerin çirkinliği, güzelliklerin güzelliği genel hatları ile “cümleten” konuldu. Ama akıl, yukarıda zikrettiğimiz üzere onları birbirinden işaretle tam olarak ayıramaz. Bu sebeple “Allah, nefse fücûru da takvâyı da ilham etti” yani Allah çirkinini güzelden, kötüyü iyiden ve çirkinliğin kötülüğünü, takvanın güzelliğini birbirinden ayırıp anlamayı, nefse yerleştirdi. İşte insanın imtihana tabi tutulması ve mükellef olması bu sebeptir. Bu bilgiye ya peygamberler ya da akli deliller ile ulaşılabilir.”¹⁶

Ebû Mansûr el-Mâturîdî’ye göre “Şems Suresi 8. ayetin bir başka yorumu daha vardır. O da şudur: İnsan, istikametten ayrılmaz ve Allah’a karşı sorumluluğunu yerine getirmeye çalışırsa, Allah da ona takvâyı ilham eder. Allah’ın şu sözünü görmüyor musun: “Bizim uğrumuzda gayret edenler var ya, Biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz. Şüphesiz Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir.”¹⁷Bu ayette Allah, gayret etmeye karşılık hidayeti vaad ediyor. Yani doğru yolunu gösteriyor. Ayrıca Allah, “Kullarım, beni senden sorarlarsa, bilsinler ki, gerçekten ben onlara çok yakınım. Bana dua edenin duasına karşılık veririm. O halde doğru yolu bulmaları için onlar da benim davetime koşsunlar ve bana hakkı ile iman etsinler”¹⁸ buyuruyor. Allah’ın duayı kabul etmesinin gizli bir şartı vardır. O da, dua edenin Allah’ın davetine / emirlerine uymasıdır. Allah’ın “Bana icabet ediniz ve bana iman ediniz” sözünü görmüyor musun? Ayrıca Allah, “Bana verdiğiniz sözü tutun ki ben de size olan ahdimi yerine getireyim” ve “Eğer siz namazınızı kılar, zekâtınızı verirsiniz muhakkak ben de sizinle beraberim”¹⁹ buyurmaktadır. Bu ayetler, kendisine takva ilham edilen kişinin, sorumluluğunu, ahdini yerine getiren kişi olduğunu ispat etmektedir. O halde insan, sorumluluğunu yerine getirirse, Allah da ona takvâyı / iyiliği ilham eder ve o kimseye kötülüğün verdiği zararları beyan eder, bildirir.”²⁰

¹⁶ el-Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, XVII/221.

¹⁷ 29. Ankebût, 69.

¹⁸ 2. Bakara, 186, el-Mâturîdî, bu ayeti “Bana itaat eden kimse için ihsanım ve iyiliklerim yakındır” şeklinde de yorumlamaktadır. Bkz., el-Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, I/362.

¹⁹ 5. Maide, 12.

²⁰ el-Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, XVII/221 vd.

İmam el-Mâturîdî'ye göre ilham, aynı zamanda Hz. Muhammed (s.a.s.)'e gelen vahyin bir çeşididir. Ona göre Hz. Peygambere gelen vahiy, metlûv ve ğayr-i metlûv olmak üzere iki kısımdır.²¹

İmam el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an'* da Zuhruf Suresi'nin 43. ayetinin yorumunda ise vahyi başka bir açıdan üç kısma ayırmaktadır.²² İmam el-Mâturîdî'nin vahyi, bir yerde iki kısma, diğer bir yerde üç kısma ayırmasında bir çelişki var gibi görünse de durum öyle değildir. Zira onun vahiy ile ilgili yorumları iyi incelendiğinde burada geçen vahiy ayrımı ile yukarıda geçen vahiy ayrımı arasında temelde bir fark olmadığı rahatlıkla görülebilir. Nitekim ona göre vahiy aşağıdaki şekilde üç çeşit olarak ta ele alınabilir:²³

- *Birincisi, Kur'ân-ı Kerîm'* dir. Bu, Hz. Peygambere gelen zahir / apaçık bilinen vahiydir. Bu tür vahyin, İmam el-Mâturîdî'nin yukarıda bahsettiği Vahy-i metlûv kısmı olduğu aşikârdır.
- *İkincisi, Vahy-i beyân:* Bu, Kur'ân-ı Kerîm'i beyan eden vahiydir ki, Cebrael (a.s.)'ın diliyle veya Kur'ân-ı Kerîmin dışında Allah'ın dilediği başka bir yolla insanların kendi haklarını, Allah'ın üzerlerindeki hakları ve birbirleri üzerindeki haklarını, yani Kur'ân-ı Kerîm'in manasını beyan eden, açıklayan vahiydir.
- *Üçüncüsü ise Vahy-i ilham ve ifham:* İmam el-Mâturîdî'ye göre bu, "İnsanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği şekilde hükmetmen için..."²⁴ mealindeki ayette geçen "Allah'ın göstermesi" ilham demektir. Allah'ın göstermesi ise muradını Hz. Peygamber'in kalbine ilham etmesi, ifham etmesi, anlatması demektir. Yine "Allah'ın göstermesi" demek, Allah'ın Hz. Peygamberi hata yapmaktan, yanılmaktan ve doğrudan ayrılmak gibi hususlardan koruması ve iyi olan her konuda onu desteklemesi demektir.²⁵
- Ayrıca İmam el-Mâturîdî'ye göre Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e doğru olanı gösterip, haber verdiği için Hz. Muhammed'in içtihadı nas gibidir.

²¹ el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, IX/44.

²² el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, XIII/251.

²³ el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, XIII/251 vd.

²⁴ 4. Nisa, 105.

²⁵ el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, XIII/251-252.

Çünkü Hz. Allah, Hz. Muhammed'e hata yaptırmaz. Bundan dolayı Hz. Peygamberin bütün içtihatları doğrudur.²⁶

O halde bütün bunlar bize Kur'ân-ı Kerîmi en doğru ve en güzel şekilde anlayıp, açıklayan kişinin Hz. Peygamber olduğunu açıkça göstermektedir. Zira Hz. Peygamber'e gelen ilham, nas gibi doğru kabul edilir.²⁷ Hz. Peygamber'e gelen ilham, hem kendisi için hem de ona tabi olan Müslümanlar için doğru bilgi ifade eder.

İmam el-Mâturîdî'ye göre gerçek manada ilhamı ancak Allah ve melekleri verebilir. Nitekim el-Mâturîdî, "Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti"²⁸ ayetinde geçen "alleme" kelimesinin "elheme" ilham etti şeklinde anlaşılabilceğini kaydetmektedir. Ona göre Cenab-ı Allah'ın Âdem (a.s.)'a öğretmesi iki şekilde olabilir. Birincisi doğrudan ilham etmesi iledir. İkincisi ise meleğin gönderilmesi gibi başka bir yolla öğretmiş olabilir.²⁹ Yine ona göre dua edenlere, bilmediklerini öğretmek için melekler de ilham eder.³⁰ Diğer Maturidî âlimleri de genelde bu görüştedirler.

İmam el-Mâturîdî'ye göre Cenab-ı Allah'ın Musa (a.s.)'ın annesine vahyetmesi demek, ona ilham etmesi demektir.³¹ Yine Hz. Allah, insanlardan başka bütün hayvanlara da vahiy etmiştir. Bu vahiy, irşat etmek yani yol göstermek anlamındadır. Allah, bütün canlılara faydalı ve zararlı şeyleri vahiyetmiş, göstermiştir ki bu da ilhamdır.³² Bu konuda diğer Maturidî âlimleri de genelde aynı görüştedirler.

2. Ebû'l-Yüsr Muhammed Pezdevî (493/1099)'ye Göre İlham

Muhammed el-Pezdevî'ye göre ilham yolu ile elde edilen bilgi, kesinlikle doğru kabul edilemez. Çünkü ona göre ilham yoluyla kendisine bilgi geldiğini iddia eden kişi delil getiremez. Eğer bir kimse "şu şeyin helal olduğuna dair Allah Teâlâ bana ilham ederek kalbime bilgi geldi" derse, ona: "Sen sözünde yalan

²⁶ el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, IV/27.

²⁷ Krş., Hülya Alper, *İmam Mâturîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi*, 1. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 104.

²⁸ 2. Bakara, 31.

²⁹ el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, I/79.

³⁰ el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VIII/141.

³¹ el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VIII/142.

³² el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, I/143-144.

söylüyorsun”, diye cevap verilir:³³Çünkü onun doğruluğunu gösteren bir delil yoktur. Nitekim bir başkası da çıkar senin helal dediğin şeyin haram olduğunu Allah’ın kendisine de ilham ettiğini söyleyebilir. O halde bu iki kişinin sözlerinden birini tercih için delil bulunmadığından ikisi arasında anlaşmazlık olur ki bu da işi çıkmaza sokar. Bu sebeple her iki bilgi de doğru kabul edilmez.”

Ebû Mansûr el-Mâturîdî’den yaklaşık yüz sene sonra yaşayan Muhammed el-Pezdevî’nin zamanında ilham ile vesvesenin birbirine karıştırıldığı ve bazı kişilerce kötüye kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Muhammed el-Pezdevî, sûfiler arasında Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat’e mensup ve kerâmet sahibi çok sayıda kişi bulunmakla birlikte, İslâm coğrafyasında İbâhiyye ve İlhamiyyegibi İslâm’a aykırı bir takım sûfi fırkaların varlığından söz etmektedir.³⁴Ona göre İlhamiyye mensupları, kendilerine ilham geldiğini iddia ederek tıpkı Karâmita gibi yanlış ve korkunç sözler söyleyerek halkı aldatmaya çalışmışlardır.³⁵

3. Ebu’l-Muîn en-Nesefî (508/1114)’ye Göre İlham

Ebu’l-Muîn en-Nesefî’ye göre ilham, kesinlikle bilgi elde etmenin yollarından biri değildir. O, *Tabsiratü’l-Edille* adlı eserinde kendi döneminde yaşayan ve ilhamı bilgiye ulaşmanın kaynakları arasında kabul eden iki topluluktan bahsetmektedir. Bu iki topluluktan birisi, kalbimizde iyi yani “hasen” görünen şeyin iyi olduğunu ve ona sarılmak gerektiği görüşündeler. Nesefî’ye göre böyle bir görüş doğru kabul edilemez. Zira bir kimse için iyi olan bir şey, diğer bir kimse için kötü olabilir.³⁶

Nesefî’nin kaydettiği diğer topluluğa göre ise ilham, dinler ve mezhepler hakkında bilgi edinmenin bir yoludur. Nesefî’ye göre bu görüş de doğru değildir. Çünkü herkes bana ilham geldi diye kendi mezhebinin ve dininin doğru diğerlerinin yanlış olduğunu iddia eder ki bu her dinin ve mezhebin fasid olduğu sonucunu doğurur. Böylece ilham ile elde edilen bilginin fasid olduğu anlaşılır. Bununla birlikte ilhamın bir kısmı “sahih” bir kısmı “fâsid” olabilir. Bu sebeple, hakkında ilhamın dışında delil olmadıkça ilham yoluyla elde edilen bilgi doğru

³³ Ebû’l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî, *KitabuUsûl’-d-Din*, thk.,Hans Peter Linss, 1. Baskı, Dâru-İhyâi’l-Mektebi’l-Arabiyye, 1963 Kahire, s. 8; Ebû’l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî, *Ehli Sünnet Akaidi*, Çev.: Şerafettin Gölcük, 3. Baskı, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1994, s. 12.

³⁴ el-Pezdevî, *Ehli Sünnet Akaidi*, s. 363.

³⁵ el-Pezdevî, *Ehli Sünnet Akaidi*, ss. 363-366.

³⁶ Ebû’l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü’l-Edille fî Usûli’-d-Din*, thk.,ClaudeSalame, Dirâsetü’l-Arabiyye, Şam 1993, I/22.

kabul edilemez. Bu durumda ilham dışındaki delillere müracaat edilir. Eğer deliller, ilham yoluyla elde edilen bilgiyi desteklerse doğru kabul edilir, yoksa kabul edilmez.³⁷

Sonuç olarak Ebu'l-Muîn en-Neseî'ye göre ilham, kesinlikle bilgi elde etmenin yollarından biri değildir. Onun, hocası Muhammed el-Pezdevî gibi ilhamı kötüye kullananlarla mücadele ettiği anlaşılmaktadır.

4. es-Saffar el-Buhârî (534/1139)'ye Göre İlham

es-Saffar el-Buhârî'ye göre Cenab-ı Allah tarafından kalbe gelen ilham yoluyla doğru bilgiye ulaşılabilir. Nitekim Hz. Allah'ın Âdem (a.s.)'a eşyanın isimlerini öğretmesi ilham yoluyla olmuştur. Ayrıca Cenabı Hakk'ın bazı insanların kalbine şiirlerin vezni ve sesteki lahinleri bildirmesi de yine ilham yoluyla olabilecek şeylerdendir. Fakat ilham yoluyla elde edilen bilgi, bazıları için delil olurken diğer bazıları için delil olmaz. Ancak es-Saffar el-Buhârî, bu konuda kimler için delil olduğunu açıklamaz. Bununla birlikte o, Cenabı Hakk'ın hayvanlara da bazı maslahatlar için ilhamda bulunduğunu kaydeder.³⁸

5. Ömer en-Neseî (537/1142)'ye Göre İlham

Mâturîdîliğin görüşlerini özetleyen Ömer en-Neseî, *Akâidü'n-Neseîyye* adlı eserinde açıkça "İlham, bilgi elde etmenin yollarından değildir"³⁹ demektedir. Ömer en-Neseî'nin ilhamın kötüye kullanıldığı konusunda hocası Pezdevî ile aynı görüşte olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim o, sadece sûfi firkalara yer verdiği *Risâle fî Beyâni Fırakı'd-Dâlle mine'l-Mutasavvife*⁴⁰ adlı eserinde sûfileri 12 fır-

³⁷ Ebû'l-Muîn en-Neseî, *Tabsiratü'l-Edille*, I/22 vd.

³⁸ Ebu İshak es-Saffar el-Buhârî, *Telhîsü'l-Edille li Kavâidi't-Tevhîd*, thk., Abdullah Muhammed Abdullah İsmail, Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire 2012, s. 115, 183.

³⁹ en-Neseî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed, *Akâidü'n-Neseî*, yrz., trz., s. 2.

⁴⁰ Sönmez Kutlu, "Ebû Mansûr el-Mâturîdî ve Mâturîdî Kültür Çevresiyle İlgili Bibliyografya", *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, (Haz. Sönmez Kutlu), 1. Baskı, Kitabiyat, Ankara 2003, s. 404.

kaya ayırmış ve söz konusu 12 sûfî fırkadan sadece birinin İslâm'a uygun olduğunu kaydetmiş, diğerlerini ise ağır bir şekilde eleştirmiştir.⁴¹ Onun söz konusu eserinde eleştirdiği fırkalardan biri de İlhamiye fırkasıdır.⁴²

Hanefî-Maturidî âlimlerden Alâeddin el-Üsmendî (552-1157) de kendi döneminde dinlerin hak veya bâtil olduğu ancak ilham ile bilindir iddiasında olan ilhâmîye diye bir fırkanın varlığından bahseder. O fırkanın mensuplarının bana ilham geldi diyerek kendi mezheplerinin doğru, diğerlerinin yanlış olduğu iddiasında bulduklarını kaydeder.⁴³

6. Alauddin es-Semerkindî (539/1144)'ye Göre İlham

Tespit edebildiğimiz kadarıyla ilham hakkındaki en geniş bilgi Alauddin es-Semerkindî'nin *Mizânü'l-Usûl fî Netâici'l-Ukûl* adlı eserinde mevcuttur. es-Semerkindî, söz konusu eserinde ilham başlığı altında ilhamı önce lügâten ve örfen ikiye ayırır. Sonra kelimelerin ilham tarifi üzerinde duracağını ve en sonunda ilhamın şeri hükmünü beyan edeceğini söyler.⁴⁴

es-Semerkindî'ye göre, ilhamın sözlük anlamı, kişinin kalbine gelen bir şeydir ki, o, insanın kalbine gelen şeyi yapmasını teşvik eder, insanın kalbi de ona meyl eder. Ancak kalbe gelen şey, doğru da olabilir bâtil da olabilir. Çünkü Şems Suresinin 8. ayetinde Cenab-ı Allah : "Allah, nefse fücûru da takvâyı da ilham etti" buyurmaktadır. O halde kalbe gelen şey, şeytan ve nefisin vesvesesinden de kaynaklanabilir. Ona göre ilhamın örfteki tarifi ise: Nefis ve şeytanın vesvesesi olmaksızın Cenab-ı Hakk'ın vasıtasıyla kalbe sadece iyi şeylerin gelmesidir.⁴⁵

es-Semerkindî, İmam Mâturîdî gibi "Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti"⁴⁶ ayetinde geçen "alleme" kelimesinin "elheme" ilham etti şeklinde yo-

⁴¹ Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî (537/1142), *Risâle fî Beyâni Fıraki'd-Dâlle mine'l-Mutasavvife*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya Bölümü, Nu: 2317, v. 93-95.

⁴² Ömer en-Nesefî, *Risâle*, v. 94; Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz.: Ahmet Ak, *Selçuklular Döneminde Mâturîdîlik*, 1. Baskı, Yayınevi Yayınları, Ankara 2009, s. 59-60.

⁴³ Alâeddin Muhammed b. Abdulhamit es-Semerkindî el-Üsmendî, *Lübâbü'l-Kelâm*, Thk.: Muhammed Said Özervarlı, 1. Baskı, İSAM Yayınları, İstanbul 2005, ss. 43-44.

⁴⁴ Alauddin es-Semerkindî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Mizânü'l-Usûl an Netâici'l-Ukûl*, thk., Muhammed Zeki Abdülber, 1. Baskı, İdretülhyâi't-Türâsi'l-İslâmiyye, Doha-Katar, 1984, s. 677.

⁴⁵ Alauddin es-Semerkindî, *Mizânü'l-Usûl*, s. 678.

⁴⁶ 2. Bakara, 31.

rumlanabileceğini kaydetmektedir. Ona göre Cenab-ı Allah'ın Âdem (a.s.)'a eşyanın isimlerini öğretmesi iki şekilde olmuş olabilir. Birincisi doğrudan Cenab-ı Allah'ın ilham etmesi ile. İkincisi ise orada bulunan meleklerden başka bir meleğin gönderilmesi ile öğretmiş olabilir. Diğer taraftan es-Semerkandî'ye göre ilham, Allah vergisi bir bilgidir (Sun'ullah). Fakat ilham yoluyla meydana gelen bilgi ile şeytanın verdiği vesvese sonucu meydana gelen bilgiyi birbirinden ayırmak gerekir. Bunun için de akli deliller kullanmak gerekir.⁴⁷

es-Semerkandî, *Şerhu Te'vîlâtü'l-Kur'an* adlı eserinde böyle demesine rağmen ilhamı diğer bir eseri olan *Mîzânü'l-Usûl* adlı eserinde aşağıda görüleceği üzere insana gelen ilhamın bazen hak, bazen de bâtil olduğunu kaydeder. Ancak biz bu durumun dönemin İslam toplumunda kalbe gelen gerçek ilhama da vesveseye de ilham denilmesinden ve öyle kullanılmasından kaynaklandığı kanaatindeyiz. Nitekim es-Semerkandî, ilhamı, "Hak İlham" ve "Bâtil İlham" olmak üzere iki kısma ayırır. Ona göre Hak İlham, Allah tarafından gelen "vahyen hafiyen" yani gizli bir vahiydir ki, bu tür ilham, irşat ve hidayet etmek üzere peygamberlere de peygamber olmayanlara da gelebilir. Alaaddin es-Semerkandî'ye göre şeytanın ve nefsin vesvesesi sebebiyle insanın kalbine bazen de bâtil ilham gelir. Aslında ona göre bâtil ilham diye de bir şey yoktur. Çünkü hakikatte insanın kalbinde şeytanın ve nefsin iğvâ ve idlâli vardır. Bu sebeple buna ilham denilemez. Asıl ilham, Cenabı Hak tarafından insanın kalbine getirilen iyi ve hayırlı şeylere denir.⁴⁸ Bu ifadeden peygamberlerden başka irşat ve hidayet etmeye ehil salih kişilere de ilhamın geleceği anlaşılmaktadır. Ayrıca kalbe gelen bilginin kimden geldiği tam bilinemediği için ilham bilgiye ulaşmanın yollarından kabul edilmez.

Bu sebeple, Alaaddin es-Semerkandî, ilhamın bilgi elde etmenin bir yolu olmadığına dair Kitap ve Sünnet'ten çeşitli deliller getirmektedir.

Ona göre Cenab-ı Allah Kur'an-Kerim'de,

- "Ey basiret sahipleri ibret alınız"⁴⁹

⁴⁷ Alaaddin es-Semerkandî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Şerhu Te'vîlâtü'l-Kur'an*, Süleymaniye Kütüphanesi, Medine Bölümü, Nu: 179, v. 22b.

⁴⁸ Alaaddin es-Semerkandî, *Mîzânü'l-Usûl*, s. 678-679.

⁴⁹ 59. Haşr, 2.

- “Onlar semavat ve arzın melekûtuna bakmazlar mı”⁵⁰ ayetlerinde ibret almayı ve nazar etmeyi emrediyor, ama kalbe yani ilhama müracaat etmeyi emretmiyor.

Alauddin es-Semerkindî'nin Sünnet delili:

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Muaz (r.a.)'ı Yemen'e kadı olarak gönderirken ona,

- “Ya Muaz oraya varınca ne ile hükmedeceksin diye sorunca,
- Allah'ın kitabı ile dedi
- Onda bulamazsan ne ile hükmedeceksin deyince
- Rasülünün sünneti ile
- Onda da bulamazsan
- Reyim ile hükmedeceğim dedi.”

Bunun üzerine Hz. Peygamber:

- “Resulünün resulüne buna muvaffak kılan / bu şuuru veren Allah'a şükürler olsun”⁵¹ dedi. Fakat *ilham ile hükmet demedi ve ilhamı emretmedi*. Çünkü Hz. Peygamber nas bulunmayan hususlarda ashâbı ile istişare etmekle emrolunmuştur. Husumet konularında kalbine danışmakla / rücu etmekle / ilham ile emrolunmamıştır.⁵²

Alauddin es-Semerkindî'ye göre Allah'tan peygamberlere gelen ilham haktır. Peygamberlere gelen ilham, eğer vucub konumunda ise hem kendilerini hem de ümmetlerini bağlar. Peygamberlerden başka salih Müslümanlara da ilham gelir. Ancak bu tür ilham sadece kendileri için delildir. Bu tür ilham başkalarına karşı delil olarak kullanılamaz. Asıl ilham fasıklara değil, takvâ ve vera sahiplerine gelir. Allah'tan gelen ilham tamamen doğru ve haktır. Şeytanın vesvesesi ve nefsin temennisi ile gelen ilham ise bâtıldır, yanlış ve hatadır.⁵³ Ancak hangisinin gerçek ilham, hangisinin batıl ilham olduğu, ancak aklî delillerle (istidlal ile) anlaşılır.⁵⁴

⁵⁰ 7. A'râf, 185.

⁵¹ Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eşas eş-Şicistânî, *Sünen*, İstanbul trs., Akdiye, 11; Tirmizî, Ebû Musa Muhammed, *Sünen*, İstanbul trs., Ahkâm, 3.

⁵² Alauddin es-Semerkindî, *Mizânü'l-Uşûl*, s. 681.

⁵³ Alauddin es-Semerkindî, *Mizânü'l-Uşûl*, s. 682 vd.

⁵⁴ Alauddin es-Semerkindî, *ŞerhuTe'vilâti'l-Kur'an*, v. 22b.

7. Alâeddin el-Üsmendî (552/1157)'ye Göre İlham

Alâeddin Üsmendî'ye göre ilham, nazar ve istidlâl ederken “tevfik”dir yani Allah'ın yol göstermesi, yardım etmesi demektir. Üsmendî de, Ömer en-Nesefî ve Muhammed el-Pezdevî gibi kendi döneminde İlhâmiyye diye bir fırkadan bahseder. Ona göre bu fırka, dinlerin hak ve ya bâtil olduğu ancak ilham ile bilinir iddiasındadır. Oysa her fırka mensubu bana ilham geldi diyerek kendi mezheplerinin doğru diğerlerinin yanlış olduğunu iddia eder.⁵⁵ Öyle anlaşılıyor ki el-Üsmendî de ilhamı, Cenabı Hakk'tan gelen *yardımcı doğru bilgi* olarak kabul etmektedir. Ancak bununla birlikte o, ilham ile nefis ve şeytanın iğvâ ve idlâlinin birbirine karıştırılmaması hususunda Müslümanları uyarmaktadır.

8. Nûreddin es-Sâbunî (580/1184)'ye Göre İlham

Nûreddin es-Sâbunî, “Bilgi Edinmenin Yolları”nu aynen diğer Hanefi-Mâturîdî âlimler gibi duyular, sâdık haber ve akıl olarak kaydetmektedir. Ancak diğer Hanefi-Mâturîdî âlimler, bilgi elde etmenin yollarını açıklarken, yukarıda belirtildiği gibi ilham hakkında değişik görüşler belirtirmelerine rağmen es-Sâbunî'nin ne *el-Kifâye fi'l-Hidâye*⁵⁶ ne de *el-Bidâye fi Usûli'd-Dîn*⁵⁷ adlı eserinde ilham ile ilgili herhangi bir açıklamasına rastlayamadık. Kanatimizce bu durum, ya, Nureddin es-Sâbunî'nin bu konuda kesin bir karara varmamış olmasından; ya da, onun tartışmalı konu olduğu için ilhama yer vermek istemediğinden kaynaklanabilir.

⁵⁵ Alaeddin el-Üsmendî, *Lübâbü'l-Kelâm*, thk., Muhammed Said Özervarlı, 1. Baskı, İSAM Yayınları, İstanbul 2005, s. 43-44.

⁵⁶ es-Sâbunî, Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebî Bekir (580/1184), *el-Kifâye fi'l-Hidâye*, tah., Muhammed Aruçi, Dar İbnHazm, Beyrut 2014, ss. 48-52.

⁵⁷ es-Sâbunî, Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebî Bekir (580/1184), *el-Bidâye fi Usûli'd-Dîn*, tah., Bekir Topaloğlu, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982, ss. 16-18; krş., es-Sâbunî, Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebî Bekir (580/1184), *Mâturîdîyye Akaidi*, ter., Bekir Topaloğlu, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982, ss. 55-57.

9. Ubeydullah es-Semerkandî (701/1301)'ye Göre İlham

Ubeydullah es-Semerkandî'ye göre ilham, kalbe gelen kesbî olmayan mahzâ Allah vergisi vehbî ve doğru bilgiyi ifade eder.⁵⁸ Ancak ona göre kalbe gelen havâtır yani bilgi, dört kısımdır:⁵⁹

- Birincisi, nefisten gelir ki buna "heces" denir.
- İkincisi şeytandan gelir ki buna "vesvese" denir.
- Üçüncüsü melekten gelir ki buna da "ilham" denir.
- Dördüncüsü Allah Teâlâ'dan gelir ki buna da "vâridât-ı Rabbânî" denir.

Ubeydullah es-Semerkandî'ye göre kalbe gelen havatırın ne olduğunu ancak zühd ve takvâ sahibi olup kalp aynasını temiz tutanlar anlar. Nitekim Cenab-ı Allah, Araf suresinin 201. ayetinde "Takvâ sahipleri şeytanın vesvesesi gelince günahlarından tevbe ederler, onlar, derhal Allah'ı hatırlayıp gözlerini açanlardır" buyurmaktadır. Ona göre dünyaya dalan ve kötülüğe bulaşan kederli kalp, şeytanın ve nefsin tuzaklarını kötülüklerini anlayamaz. Çünkü peygamber efendimiz şöyle buyuruyor: "Kul günah işleyince o kulun kalbine siyah bir nokta konulur. Eğer o kimse pişman olup, tevbe istiğfar ederse onun kalbi cilalanır, parlatılır. Eğer pişmanlık duymayıp tevbe istiğfar etmez ise siyah noktalar kalbini kaplar."⁶⁰ el-Üsmendî, bu konudaki görüşünü desteklemek için Mutaffifin suresinin "Hayır, hayır! Öyle değil. Doğrusu onların -kötülük yaparak- kazandıkları şey ile kalpleri paslandı, karardı." şeklindeki 14. ayetini delil getirmektedir.⁶¹

Bu ifadelerden hareketle Ubeydullah es-Semerkandî'nin şuna dikkat çektiğini söylemek mümkündür: Ona göre kirli bir ayna ile iyi bir görüntü elde etmenin mümkün olmadığı gibi isyanın da nazağâh-ı ilâhi olan gönül aynasına sürülen kara bir leke gibi gerçekleri görmeye ve doğru bilgiye ulaşmaya engel olur.

Ubeydullah es-Semerkandî'ye göre peygamberlere gelen ilham hem kendisi için hem de başkaları için hüccettir / delildir. Çünkü peygamberlere gelen ilham, gizli vahiydir. Veliye gelen ilhama gelince durum farklıdır. Eğer ilham,

⁵⁸ Ebû Muhammed Rüküddin Ubeydullah b. Muhammed b. Abdülaziz es-Semerkandî (701/1301), *el-Akîdetü'r-Rükniyye fi şerhi lâ ilâhe illallah Muhammeddün Rasûlullah*, yayına Haz., Mustafa Sinanoğlu, 1. Baskı, İSAM Yayınları, İstanbul 2008, s. 45.

⁵⁹ Ubeydullah es-Semerkandî, *el-Akîdetü'r-Rükniyye*, s. 45 dipnot. Şehid Ali Paşa ve Manisa Kütüphane nüshaları.

⁶⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek Hâkim*, Haydarâbâd, 1334, I/45.

⁶¹ Ubeydullah es-Semerkandî, *el-Akîdetü'r-Rükniyye*, s. 45'deki 46. dipnotta.

bir melekten veya Cenab-ı Allah'tan geliyorsa sadece kendisi için delil teşkil eder. Başkaları için delil olmaz. Çünkü velide ismet sıfatı yoktur. Peygamberlerin ve velilerin dışındaki insanlara gelen ilham, ilim elde etmenin yollarından değildir. Çünkü kalbe Allah'tan veya melekten gelen bilgi ile nefis ve şeytanın verdiği vesvesenin arasını ayırmak çok zordur. Bu ancak evliyanın murakabaları ile mümkündür. Ayrıca kendisine gelen ilhamı kitap ve sünnete arz etmeli, bu ikisine uyuyorsa amel etmelidir.⁶² O halde Ubeydullah es-Semerkindî'ye göre ilham, *kontrollü kullanılacak yardımcı doğru bilgidir*.

Sonuç

Araştırmamız neticesinde Mâturîdî âlimlerin ilhamı içinde buldukları şartlara göre değişik açılardan ele aldıkları görülmektedir. Özellikle İslam dünyasında hicri IX. miladi XVI. yüzyıllarda ortaya çıkan bâtinî yorumların yaygın olarak kötü amaçlı kullanılması ve kalbe gelen / doğan her şeyin doğru olduğu iddia edilir olması ayet ve hadislerin keyfi ve subjektif yorumlanmasına yol açmıştır. Bütün bu olumsuzlukların önüne geçmek için Ömer en-Nesefî gibi Hanefî-Mâturîdî âlimler ilhamın bilgi kaynağı olmadığını açıkça belirtmişlerdir.

Hanefî-Mâturîdî âlimler arasında Ebû Mansûr el-Mâturîdî, her konuyu olduğu gibi ilham konusunu da enine boyuna ele almıştır. Yukarıda genişçe anlatıldığı üzere ona göre ilham, peygamberlere ve salih kişilerin kalbine Allah veya melekleri tarafından bir çaba sarf etmeden aniden getirilen doğru bilgi demektir. Ancak ona göre diğer insanlara gelen ilham, bilgiyi elde etmenin yollarından birisi değildir.

Maturidî âlimlerden Alaüddin es-Semerkindî ise ilhamı, "hak ilham" ve "bâtil ilham" olarak; Ebû'l-Muîn en-Nesefî ise "sahih ilham" ve "fâsid ilham" olarak ikiye ayırmışlardır. Bununla birlikte onlara göre hangisinin hak / sahih, hangisinin bâtil / fâsid ilham olduğunun anlaşılması zordur. Bu durumda Maturidî âlimlerin çoğu nazar ve istidlale başvurmuşlar; Ubeydullah es-Semerkindî gibi sufi Maturidî âlimler ise murâkabeye müracaat etmişlerdir.

Ebû'l-Yüsr Pezdevî ve Ömer en-Nesefî gibi âlimler ise ilham konusunda herhangi bir ayrıma gitmemişlerdir. Onların bu görüşü benimsemesinde yaşadıkları dönemde şeytanın vesvesesi ve nefsin iğvası ile Allah'ın ve meleklerinin verdiği takvâ ilhamının karıştırıldığı ve hatta kötüye kullanılmaya başlanmasının önemli rol oynadığı kanaatindeyiz. Bu âlimler, halkın vesveseye de ilham demesinden dolayı tehlikenin büyüklüğünü sezmişler; Müslümanların itikadını

⁶² Ubeydullah es-Semerkindî, *el-Akîdetü'r-Rükniyye*, s. 45 vd.

ve birliğini korumak maksadıyla ilhamı bilgi elde etmenin yollarından kabul etmemişlerdir.

Genelde Hanefi-Mâturîdî âlimlere göre ilham, peygamberlere, salih kimseler başta olmak üzere bütün insanlara ve hatta canlılara gelebilir. Peygamberlere gelen ve vahyin bir türü olan ilham, hem kendileri hem de ümmetleri için delildir. Salih kimselere gelen ilham, aklî delillere, Kur'an ve Sünnet'e uyuyorsa sadece kendisi için delil olur. Diğer bir ifade ile salih kişilere gelen *ilham, kontrollü kullanılabilir yardımcı bilgidir.*

Hanefi-Mâturîdî âlimlere göre peygamberler ve salih kişilerin dışında kalan diğer insanlara gelen ilham ise ne kendisi için ne de başkası için delil olur. Zira ilham, nazar ve istidlâle başvurmadan kalbe gelen bilgidir, manadır. Kalbe gelen o mana Rahmânî de şeytânî veya nefsânî de olabilir. Rahmânî mi yoksa şeytânî veya nefsânî mi olduğu kesin bilinmeyeceği için zan ifade eder. Bu sebeple Mâturîdî âlimler ilhamı, bilgiyi elde etmenin bir yolu olarak kabul etmezler. Başta İmam el-Mâturîdî olmak üzere hemen bütün Hanefi-Maturidî âlimler, ilim elde etmenin yollarını havâssı hamse (beş duyu), doğru haber ve akıl ile istidlâl olarak kabul etmişler, ilhamı ise bilgiye ulaşma yolları arasında saymamışlar; ancak onlardan bazıları, bu üç kaynağa uygunluğu ölçüsünde itibar etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Ak, Ahmet, *Selçuklular Döneminde Mâturîdîlik*, 1. Baskı, Yayınevi Yayınları, Ankara 2009.
- Alper, Hülya, *İmam Mâturîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi*, 1. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.
- el-Buhârî, Ebu İshak es-Saffar, *Telhîsü'l-Edille li Kavâidi't-Tevhîd*, thk., Abdullah Muhammed Abdullah İsmail, Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire 2012.
- Demir, Ahmet İshak, *Mütekaddimin Devri Kelâmcılarına Göre Bilgi Kaynağı Olarak Keşif ve İlhâm*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eşas eş-Şicistânî, *Sünen*, İstanbul trs.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek*, Haydarâbâd, 1334, I/45.
- İbn Zekeriya Yahya b. İshâk, (IV/X. asrın sonları), *Şerhu Cümel-i Usûli'd-Din li Ebî Seleme es-Semerkandî*, Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa Bölümü, Nu:1648/II.
- el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, Thk., Bekir Topaloğlu-Ahmet Vanlıoğlu, 1. Baskı, Mizan Yayınevi, İstanbul 2005, 17 cilt.
-, *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, 1. Baskı, İSAM Yayınları, Ankara 2003.
-, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, Çev.: Bekir Topaloğlu, 1. Baskı, İSAM Yayınları, Ankara 2002.
- en-Nesefî, Ebû'l-Muîn Meymun b. Muhammed, *Tabsiratü'l-Edille fi Usûli'd-Din*, thk., Claude Salame, Dirasetü'l-Arabiyye, Şam 1993.
- en-Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed, *Risâle fi Beyâni Fıraki'd-Dâlle mine'l-Mutasavvife*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya Bölümü, Nu: 2317, v. 93-95.
- *Akâidü'n-Nesefî*, yrz., trz.
- Kutlu, Sönmez, "Ebû Mansûr el-Mâturîdî ve Mâturîdî Kültür Çevresiyle İlgili Bibliyografya", *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, (haz. Sönmez Kutlu), 1. Baskı, Kitabiyat, Ankara 2003, s. 385-432.
- el-Pezdevî, Ebû'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim, *Kitâbu Usûl'd-Din*, thk., Hans Peter Linss, 1. Baskı, Dârü'lhyâi'l-Mektebi'l-Arabiyye, Kahire 1383/1963.
-, *Ehli Sünnet Akaidi*, Çev.: Şerafettin Gölcük, 3. Baskı, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1994.

- es-Sâbunî, Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebî Bekir, *el-Kifâye fi'l-Hidâye*, tah., Muhammed Aruçi, Dar İbnHazm, Beyrut 2014.
- *el-Bidâye fi Usûli'd-Dîn*, tah., Bekir Topaloğlu, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- *Mâturîdiyye Akaidi*, ter., Bekir Topaloğlu, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- es-Semerkindî, Alaüddin Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Şerhu Te'vilati'l-Kur'an*, Süleymaniye Kütüphanesi, Medine Bölümü, Nu: 179.
-, *Mîzânü'l-Usûl an Netâici'l-Ukûl*, thk., Muhammed Zeki Abdülber, 1. Baskı, İdretü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmiyye, Doha-Katar, 1984.
- es-Semerkindî, Ebû Muhammed Rüknuddin Ubeydullah b. Muhammed b. Abdülaziz, *el-Akâidetü'r-Rükniyye fi şerhi lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah*, yayına Haz., Mustafa Sinanoğlu, 1. Baskı, İSAM Yayınları, İstanbul 2008.
- es-Semerkindî, Ebû Seleme Muhammed b. Muhammed (IV/X. asrın ortaları), *Cümelü Usûli'd-Din*, thk. Ahmet Saim Kılavuz, İstanbul 1989.
- Tirmizî, Ebû Musa Muhammed, *Sünen*, İstanbul trs.
- el-Üsmendî, Alaeddin Muhammed b. Abdulhamit es-Semerkindî, *Lübâbü'l-Kelâm*, Thk.: Muhammed Said Özerverli, 1. Baskı, İSAM Yayınları, İstanbul 2005.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "İlham", *DİA*, İstanbul 2000, XXII/98.